

КОМУНІКАЦІЙНИЙ СКЛАДНИК ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ
СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВАCOMMUNICATION COMPONENT OF THE STATE MECHANISM
OF STIMULATING THE CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

У статті на основі дослідження сучасного стану розвитку громадянського суспільства в Україні та наявної сукупності методів та інструментів стимулювання його розвитку з боку органів публічної влади обґрунтовано роль і функції комунікації як складової частини державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні.

Державний механізм стимулювання розвитку громадянського суспільства визначено як сукупність нормативно-правових, організаційних, методологічних та методичних норм і правил, а також практичних методів та інструментів, що забезпечують ефективну взаємодію органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства з метою досягнення сталості розвитку громадянського суспільства України.

Визначено, що формування ефективної взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства потребує організації комунікації між зазначеними інституціями як основи для спільного вирішення завдань забезпечення сталого розвитку громадянського суспільства.

Обґрунтовано системоутворюючу роль комунікаційного складника у державному механізмі стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні, що проявляється у підтримці єдності та узгодженості його елементів та забезпеченні здатності його суб'єктів до відпрацювання і використання спільних інструментів підвищення громадської активності та досягнення сталості розвитку громадянського суспільства.

Доведено, що оптимально організована, активна, результативна комунікація інститутів влади та громадянського суспільства є відправною точкою формування та водночас засобом забезпечення дієвості, ефективності і навіть існування державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства, а також основною умовою, що дає змогу йому набутти властивостей гнучкості, адаптивності до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, здатності до саморозвитку, що, зрештою, визначає його спроможність виконувати передбачені функції і забезпечувати досягнення мети.

Надано характеристику основних функцій і завдань комунікаційного складника державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства, а також умов ефективності комунікації інститутів публічної влади та громадянського суспільства, що залежить від ступеня узгодженості інтересів її суб'єктів, їх взаємної поваги, довіри та готовності до спільної комунікативної діяльності, а також здатності до

консолідації своїх комунікативних та інформаційних ресурсів.

Ключові слова: громадянське суспільство, державний механізм, комунікація, комунікативний процес, комунікативний простір.

In the article, based on the study of the current state of the civil society development in Ukraine and the existing set of methods and the tools of stimulating its development by public authorities, the role and functions of communication as a component of the state mechanism of stimulating the civil society development in Ukraine are substantiated.

The state mechanism for stimulating the civil society development is defined as a set of legal and regulatory, organizational, methodological and methodical norms and rules, as well as practical methods and tools that ensure effective interaction of public authorities and civil society institutions with the aim of achieving the sustainability of civil society in Ukraine.

It is determined that the formation of effective interaction between public authorities and civil society institutions requires the organization of communication between these institutions as a basis for joint solution to the problems of ensuring the sustainable civil society development.

The system-forming role of the communication component in the state mechanism of stimulating the civil society development in Ukraine, which is manifested in support of the unity and coherence of its elements, as well as ensuring the ability of its subjects to work out and use common tools to increase public activity and achieve sustainable society development, is substantiated.

It is proved that optimally organized, active, efficient communication between the institutions of power and civil society is the starting point of formation and, at the same time, a means of ensuring the effectiveness, efficiency and even existence of the state mechanism for stimulating the civil society development, as well as the basic condition that allows it acquiring the properties of flexibility and adaptability to changes in the external and internal environments, the ability to self-development, which ultimately determines its ability to fulfil the intended functions and ensure achievement of the purpose.

The description of the main functions and tasks of the communication component of the state mechanism for stimulating the civil society development, as well as the conditions of communication efficiency between public authorities and civil society, which depends on the degree of coherence of the interests of its subjects, their mutual respect, trust and willingness to cooperate as well as the ability to consolidate their communication and information resources is given.

Key words: civil society, state mechanism, communication, communicative process, communicative space.

УДК 351.072:304.4

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5240-2020-16-15>

Сенча С.А.

аспірант кафедри проєктного менеджменту

Одеський регіональний інститут державного управління

Національної академії державного

управління при Президентіві України

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність вирішення проблем розвитку громадянського суспільства в Україні

важко переоцінити, оскільки стан громадянського суспільства є однією з найважливіших умов становлення України як європейської

держави з високим рівнем демократичних цінностей та консолідації суспільства. Саме громадськості має належати ключова роль у процесах формування та реалізації державної і регіональної політики, вирішення питань місцевого значення, саме конструктивна взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства здатна забезпечити успішність реформ в Україні, в тому числі процесу децентралізації державного управління, підвищення якості публічних послуг, ефективного запобігання корупційним ризикам.

Аналіз стану співпраці влади та громадськості в Україні, проведений експертами національних громадських організацій та представниками урядових установ України за ініціативою Координатора проєктів з розвитку громадянського суспільства ОБСЄ в Україні, засвідчив, що для формування ефективної моделі взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади необхідно [8, с. 12]: забезпечити інформаційну відкритість з боку органів публічної влади, вчасне інформування громадськості про підготовку проєктів рішень; забезпечити охоплення механізмами громадського контролю, громадської експертизи, моніторингів, консультацій з громадськістю всіх процесів, що стосуються вирішення питань, які мають суспільне значення; відпрацювати ефективні методи стимулювання громадської активності, підвищення громадянської компетентності, зокрема спеціальних навичок взаємодії з органами державної влади та обізнаності щодо відповідних визначених законодавством процедур.

Тому інформаційна відкритість, прозорість та підзвітність органів публічної влади та участь громадськості у прийнятті суспільно значущих рішень є головними умовами становлення розвиненого громадянського суспільства в Україні, що вимагає побудови та підтримки ефективного збалансованого комунікативного процесу між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти розвитку комунікацій у публічній сфері висвітлено у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: зарубіжний досвід організації та сучасні тенденції комунікацій суб'єктів публічного управління досліджували І. Дегтярьова, Н. Драгомирецька, В. Дрешпак, Г. Почепцов та ін.; обґрунтуванню необхідності розроблення державної комунікаційної політики присвячено публікації Р. Войтович, М. Лашкіної, Л. Литвинової, С. Соловйова та ін.; питання адаптації та застосування інструментів маркетингових комунікацій у публічній сфері роз-

глядається в працях Д. Кіслова, Л. Литвинової, В. Лобанова, А. Панкрухіна, Ю. Збираник та ін. Актуальності та можливостям використання PR-інструментів у публічному управлінні присвячено дослідження таких науковців, як В. Бакуменко, Р. Гуменний, В. Мінаєва, О. Руденко, О. Шевченко та ін.

Значна кількість досліджень вітчизняних і зарубіжних учених (О. Бабінова, І. Колосовська, О. Мех, О. Радченко та ін.) стосується окремих аспектів, концепцій, моделей та механізмів публічної комунікації, масової комунікації та комунікативної політики. З огляду на складне суспільно-політичне становище країни останнім часом особливої актуальності набувають праці, присвячені проблемі забезпечення інформаційної безпеки країни (В. Бондаренко, Ю. Горбань, В. Іванов, У. Ільницька, В. Петрик та ін.), а також дослідженню методів і засобів формування іміджу публічної влади та створенню системи стратегічних комунікацій (Т. Безверхнюк, К. Глущенко, О. Западінчук, В. Ліпкан, В. Лола, Ю. Падафет, Т. Сивак, М. Шклярчук та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз сучасних наукових досліджень щодо комунікації в публічній сфері показує, що:

- сформовано і визначено поняття «комунікація в публічному управлінні» як процесу обміну інформацією органів державної влади й органів місцевого самоврядування між різними інституціями суспільства (суб'єктами комунікації), а також обміну інформацією всередині органу влади [7];

- визначено поняття та елементи комунікаційної діяльності і комунікативного процесу, комунікаційної та інформаційної політики; також окреслено їх завдання і функції, на основі чого виокремлено й охарактеризовано комунікативну підсистему публічного управління, що складається із суб'єктів комунікативної взаємодії, інформаційних зв'язків й управлінських відносин, процесів взаємодії суб'єктів управління між собою та з іншими суспільними інститутами, а також інформаційної інфраструктури [6, с. 11];

- в аспекті комунікації публічної влади і суспільства комунікативну взаємодію органів публічної влади та громадськості визнано необхідним атрибутом налагодження публічно-управлінських відносин між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства [15, с. 194]; визначено, що ефективність системи державного управління залежить від оптимізації комунікативної взаємодії органів державної влади, громадськості та самоврядних структур, крім того,

нові форми комунікації держави і суспільства створюють передумови розвитку інститутів та організацій громадянського суспільства, сприяють демократизації [1, с. 94]; обґрунтовано доцільність переходу від інформаційної до комунікативної діяльності в державному управлінні та необхідність формування комунікаційної політики, Національної комунікативної стратегії [4, с. 93].

Проте комунікації як складової частини державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства в сучасних наукових працях не приділяється досить уваги, що й зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті – на основі дослідження сучасного стану розвитку громадянського суспільства в Україні та наявної сукупності методів та інструментів стимулювання його розвитку з боку органів публічної влади обґрунтувати роль і функції комунікації як складника державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Необхідність підвищення ефективності діяльності органів публічної влади щодо розвитку громадянського суспільства в Україні актуалізовано у 2016 році, коли Указом Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» було затверджено нову Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки. Цим документом визнавалося існування в Україні штучних бар'єрів для реалізації громадських ініціатив, утворення та діяльності окремих видів організацій громадянського суспільства, розгляду та врахування громадських пропозицій органами публічної влади. З метою подолання зазначених бар'єрів та створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства передбачалась діяльність за такими стратегічними напрямками, як: створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства; забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення; стимулювання участі організацій громадянського суспільства в соціально-економічному розвитку України; створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. Реалізацію стратегічних напрямів на регіональному та місцевому рівнях доручено обласним державним адміністраціям [14].

Зазначений Указ та низка інших нормативно-правових актів регламентують певні аспекти діяльності органів публічної влади щодо створення сприятливих умов для розвитку гро-

мадянського суспільства в Україні, зокрема: порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень [9]; порядок всебічного й об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації для задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб про роботу цих органів [13]; порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, в тому числі порядок утворення громадських рад при центральних і місцевих органах виконавчої влади та забезпечення їх функціонування [10]; порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [12]; порядок проведення конкурсу з визначення програм (проєктів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка [11].

Загалом нормативно-правова основа у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні є достатньою, більш того, аналіз змін правового середовища організацій громадянського суспільства протягом 2018–2019 рр., проведений Національним інститутом стратегічних досліджень, дає можливість зробити висновок про їх сприятливий вплив на подальший розвиток громадянського суспільства [3, с. 77].

Громадський моніторинг реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, виконаний ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення» у рамках проєкту ПРООН «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні», показав, що [2]:

– уже у 2017 році були ухвалені і діяли 23 регіональні програми сприяння розвитку громадянського суспільства, станом на 2018 рік були затверджені регіональні плани заходів реалізації Національної стратегії у 20 областях, у 5 областях було розроблено проєкти зазначених планів, які проходили публічне обговорення;

– станом на 01.01.2018 у всіх регіонах, крім Дніпропетровської області, розпорядженнями голів ОДА та КМДА були створені і діяли регіональні Координаційні ради з питань сприяння розвитку громадянського суспільства;

– станом на 01.02.2018 реалізацію Національної стратегії в регіонах забезпечували 25 спеціалізованих підрозділів ОДА та КМДА, у тому числі 11 департаментів, 13 управлінь та 1 відділ;

– регламенти 23 обласних рад, ОДА та КМДА повною і достатньою мірою відповідають державній політиці відкритості та прозорості діяльності влади, залучення громадськості до вирішення місцевих питань;

– підтримка владою діяльності інститутів громадянського суспільства здійснюється у таких формах, як: фінансова (конкурси проєктів, бюджети участі); консультативно-просвітницька (експертна підтримка, проведення тренінгів та навчань для представників інститутів громадянського суспільства; надання приміщень в оренду на пільгових умовах; надання інформаційних майданчиків для проведення круглих столів, семінарів; анонсування, інформаційний та медійний супровід заходів громадських об'єднань та висвітлення результатів їх діяльності; створення консультативно-дорадчих органів).

За висновками Національного інституту стратегічних досліджень, незважаючи на реалізацію 70% заходів, передбачених Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, та позитивні зрушення в цій сфері протягом 2016–2017 рр., показник Індексу сталості розвитку громадянського суспільства України в 2018 р. погіршився, тому потрібні подальші наукові дослідження щодо визначення та впровадження ефективних механізмів взаємин та взаємодії влади, активного громадянського суспільства (громадські організації, волонтери та ін.) та українського суспільства загалом, виявлення тих мотиваційних інструментів, які могли би стимулювати як активність громадян, так і потребу влади у співпраці з громадським сектором [3, с. 77].

Зважаючи на вищевикладене, доцільним є формування державного механізму, який являє собою сукупність нормативно-правових, організаційних, методологічних та методичних норм і правил, а також практичних методів та інструментів, що забезпечують ефективну взаємодію органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства з метою досягнення сталості розвитку громадянського суспільства України.

За висновками аналітичних досліджень, ефективна модель взаємодії інститутів публічної влади та громадянського суспільства потребує, з одного боку, інформаційної відкритості та прозорості діяльності органів публічної влади, в тому числі вчасного інформування про підготовку політичних рішень, з іншого – здійснення повноцінного громадського контролю, громадських експертиз, охоплення механізмами громадського контролю, громадської експертизи, моніторингів, консультацій із

громадськістю питань, що мають пріоритетне значення для суспільства [16]. Отже, в аспекті формування ефективної взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства особливої значущості набуває організація комунікації між зазначеними інституціями, оскільки саме комунікативна взаємодія здатна як задовольнити їх загальні й приватні інтереси у здійсненні своїх функцій і повноважень, так і вирішити важливі завдання забезпечення сталого розвитку громадянського суспільства, зокрема забезпечити:

– своєчасне і повне інформування обох суб'єктів взаємодії про наміри, зміни, цілі і досягнуті результати здійснюваної діяльності щодо створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, окремі її аспекти, проблеми та шляхи їх вирішення;

– формування та підтримку ефективного зворотного зв'язку для моніторингу стану громадянського суспільства й оцінювання результатів своєї роботи в напрямі сприяння його розвитку як органами публічної влади, так й інститутами громадянського суспільства;

– взаємне усвідомлення та врахування інтересів суб'єктів взаємодії у процесі планування діяльності щодо сприяння розвитку громадянського суспільства, досягнення консенсусу у вирішенні конфліктних питань, формування спільних ідей, відпрацювання спільних моделей діяльності, в тому числі узгодження цілей і змісту, а також методів та інструментів інформаційного впливу на громадську думку та підвищення громадської активності населення.

З позицій системного підходу саме комунікація відіграє системоутворюючу роль у державному механізмі стимулювання розвитку громадянського суспільства в Україні, оскільки вона підтримує єдність і узгодженість його елементів, забезпечує здатність його суб'єктів до відпрацювання і використання спільних інструментів підвищення громадської активності та досягнення сталості розвитку громадянського суспільства. Фактично оптимально організована, активна, результативна комунікація інститутів влади та громадянського суспільства є відправною точкою формування та водночас засобом забезпечення дієвості, ефективності і навіть існування державного механізму стимулювання розвитку громадянського суспільства, основною умовою, що дає змогу йому набути властивостей гнучкості, адаптивності до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, здатності до саморозвитку, що, зрештою, визначає його спроможність виконувати передбачені функції і забезпечувати досягнення мети.

Зважаючи на роль і функції, а також необхідний формат комунікації в державному механізмі стимулювання розвитку громадянського суспільства, неможливо не погодитися з Є. Романенко, який дійшов висновку, що запровадження нових форм комунікативної взаємодії інститутів публічної влади та громадянського суспільства передбачає відмову її суб'єктів від стереотипів мислення та усвідомлення необхідності зближення своїх інтересів та збільшення масштабів громадської участі у справах держави та кожної її підконтрольної сфери; тільки у такий спосіб створюються умови до максимального наближення до найвищої форми самоорганізації суспільства, забезпечується колективне управління і зміцнення демократії [15, с. 197].

Варто також зауважити, що активна безперервна комунікативна взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства потребує належно організованого комунікативного процесу. Ефективність та збалансованість комунікативного процесу забезпечується, передусім, наявністю єдиного комунікативного простору.

Своєю чергою комунікативний простір у розрізі публічного управління за [5, с. 8] – це середовище, в якому відбуваються процеси і відносини, пов'язані з творенням, поширенням і споживанням інформації, змістом якої є функціонування системи публічного управління. Складниками такого простору є:

- суб'єкти комунікативної взаємодії – органи публічної влади, громадські об'єднання, громадяни, наукові і ділові кола, політичні партії, тобто всі групи творців, поширювачів і споживачів інформації;

- інформаційні ресурси – масиви документів, бази та банки даних, всі результати творчої діяльності;

- інформаційна інфраструктура, що містить організаційні структури, які забезпечують творення, поширення і споживання інформації, а також інформаційно-телекомунікаційні структури та інформаційні технології;

- процеси, зв'язки та управлінські відносини, що пов'язані з виробництвом, обробкою, тиражуванням, поширенням, зберіганням, споживанням, захистом та утилізацією інформації.

Таким чином, ефективність комунікації інститутів публічної влади та громадянського суспільства залежить насамперед від ступеня узгодженості інтересів її суб'єктів, їх взаємної поваги, довіри та готовності до спільної комунікативної діяльності, а також здатності до консолідації своїх комунікативних та інформаційних ресурсів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досягнення сталості розвитку громадянського суспільства України потребує формування та впровадження ефективних механізмів взаємодії влади, активного громадянського суспільства та українського суспільства загалом, а також визначення та застосування ефективних інструментів стимулювання як громадської активності, так і активності влади у співпраці з громадськістю.

Ефективна взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства передбачає організацію комунікації між зазначеними інституціями, оскільки саме на основі комунікативної взаємодії вони здатні вирішити важливі завдання забезпечення сталого розвитку громадянського суспільства.

Активна, безперервна та результативна комунікативна взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства потребує належно організованого комунікативного процесу, тому перспективами подальших наукових досліджень є розроблення форм і методів спільної діяльності органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства з метою підтримки та забезпечення ефективності комунікативного процесу, а також виявлення можливостей консолідації їх комунікативних та інформаційних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова Є.О., Дмитренко Н.О. Ефективна комунікація між органами державної влади та громадськістю як умова розвитку демократичного суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 92–96.

2. Громадський супровід реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на регіональному рівні: аналітичний звіт. ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення» у рамках проєкту ПРООН «Громадянське суспільство задля розвитку демократії та прав людини в Україні». Одеса, 2018. 112 с. URL: https://uwp.odessa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/03/Analitchnyj-zvit-zaridsumkamy-monitoringu_compressed.pdf (дата звернення: 15.01.2020).

3. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації: аналіт. доп. / Яблонський В.М., Бекешкіна І.Е., Гелетій М.М. та ін. ; за заг. ред. О.А. Корнієвського, Ю.А. Тищенко, В.М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.

4. Драгомирецька Н.М. Сучасні тенденції комунікацій у сучасному світі. *Публічне урядування*. Київ : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2015. № 1(1). С. 85–97.

5. Дрешпак В.М. Інформаційний, комунікативний, семіотичний простори державного управління: спільне, відмінне та особливе. *Публічне адміністрування: теорія та практика*: ел. наук. фахове видання. Дніпро, 2012. Вип. 2(8). URL: <http://www.dbuapa.dp.ua/>

zbornik/2012-02(8)/12dvmsvo.pdf (дата звернення: 01.03.2020).

6. Дрешпак В.М. Комунікації в публічному управлінні : навчальний посібник. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2015. 168 с.

Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук. ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін.; Національна академія державного управління при Президенті України. Київ : НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне врядування / наук. ред. кол.: В.С. Загорський (голова), С.О. Телешун (співголова) та ін.; Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. С. 273–278.

7. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. Київ : Ваіте, 2016. 280 с. URL: <https://www.osce.org/ukraine/303331?download=true> (дата звернення: 01.03.2020).

8. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. Дата оновлення: 01.12.2019 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17> (дата звернення: 25.02.2020).

9. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996. Дата оновлення: 07.05.2019 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> (дата звернення: 25.02.2020).

10. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, захо-

дів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка : Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049. Дата оновлення: 04.03.2020 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-%D0%BF#n15> (дата звернення: 05.03.2020).

11. Про затвердження Порядку сприяння проведеному громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976. Дата оновлення: 19.03.2019 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF> (дата звернення: 25.02.2020).

12. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації : Закон України від 23 вересня 1997 р. № 539/97-ВР. Дата оновлення: 16.07.2019 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.02.2020).

13. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 25.02.2020).

14. Романенко Є. Комунікативна взаємодія органів державної влади та громадськості: сутність та особливості налагодження. *Державне управління та місцеве самоврядування* : збірник наукових праць. Дніпро, 2014. Вип. 2(21). С. 190–201.

15. Щодо активізації взаємодії організацій громадянського суспільства з органами державної влади: аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/881/> (дата звернення: 15.01.2020).